

РОЗДІЛ VI. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 37.012:371.13-057.875:37.013.42

Г. В. Волошко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

До проблеми визначення «готовності до превентивної діяльності» майбутніх педагогів

У статті аналізується поняття «готовності до превентивної діяльності» майбутніх педагогів. Дане поняття автор визначає як найвищий рівень професійної компетентності, що передбачає оволодіння студентами системою превентивних знань, умінь і навичок, їх активну громадянську позицію, здатність розв'язувати творчі завдання превентивного напрямку, прогнозувати й моделювати ситуації попередження наслідків негативної соціалізації, володіти методикою формування у школярів позитивно спрямованої поведінки. Автор визначає аспекти формування готовності до превентивної діяльності майбутніх педагогів, зазначає основні умови формування готовності до превентивної діяльності майбутніх педагогів.

Ключові слова: превентивна діяльність, готовність до превентивної діяльності, майбутні педагоги, аспекти формування готовності до превентивної діяльності, умови формування готовності до превентивної діяльності.

Постановка проблеми. Інтенсивна перебудова соціально-економічних умов в українському суспільстві потребує нових підходів до виховання та превентивної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, які б ураховували всі стадії процесу соціалізації дитини як суб'єкту виховного процесу, ґрунтувалися на принципах необхідності збереження й розвитку соціально активної, здорової особистості. У виконанні зазначеного завдання провідна роль, на нашу думку, належить педагогу, що актуалізує проблему його відповідної фахової підготовки відповідно до запитів сучасного соціуму.

У цьому аспекті нас цікавило поняття «готовність до превентивної діяльності» майбутнього педагога. Аналіз сучасних актуальних досліджень щодо формування готовності фахівців педагогічної та соціально-педагогічної сфери до превентивної діяльності та превентивного виховання частіше зустрічаються напрацювання щодо підготовки майбутніх соціальних педагогів/працівників. Спробуємо представити їх аналіз.

Аналіз актуальних досліджень. У педагогічній науці різні аспекти професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери вивчалися І. Зверєвою, А. Капською, Г. Лактіоною, Л. Міщик, С. Харченко та ін. Значний інтерес становлять дослідження, що обґрунтовують актуальність формування

професійно важливих якостей у процесі підготовки майбутніх спеціалістів для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності (зокрема, О. Гури, Є. Максимової, О. Олексюк, Г. Первушиної, М. Ткаченка, Ю. Тодорцевої), формування в майбутніх фахівців різноманітних видів культури (В. Гриньової, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, М. Подберезького, О. Пономаренко), професійного мислення, готовності до виконання професійної праці (Л. Бондарева, Є. Клімова, А. Линенко, І. Мунтяна, Г. Нагорної, Т. Осипової, Л. Римар, С. Щербина та ін.).

Мета статті – здійснити аналіз поняття «готовність до превентивної діяльності» майбутніх педагогів, визначити аспекти формування готовності до превентивної діяльності майбутніх педагогів, сформулювати основні умови формування готовності до превентивної діяльності майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. В основі цього поняття, на думку С. Сургової, визначальне місце займає феномен превенції [8]. Ми поділяємо думку автора щодо розуміння цього феномену, який характеризується як попередження і захист особистості від впливу негативних умов життя.

Виходячи з цього феномена поняття *готовності до превентивної діяльності* С. Сургова визначає як найвищий рівень професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, що передбачає оволодіння студентами системою соціально-педагогічних знань, умінь, навичок, їх активну громадянську позицію, здатність вирішувати творчі завдання превентивного спрямування, прогнозувати й моделювати ситуації попередження негативної соціалізації, наявність гнучкого професійного мислення і високого рівня правової культури. Відповідно до визначеного поняття готовність майбутнього соціального працівника розглядається як єдність трьох складових компонентів: 1) психологічного; 2) змістового; 3) операційного [8].

На думку В. Приходько, готовність до превентивної діяльності є необхідною професійною якістю майбутнього педагога поряд із професійною компетентністю, професіоналізмом, педагогічною культурою і творчістю в роботі з дітьми із неблагополучних сімей [5].

Відповідно до них автор виділила такі критерії професійної готовності майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей:

- нормативні (засвоєння обсягу знань, оволодіння професійними вміннями та навичками);
- об'єктивні (відповідність вимогам професії);

- суб'єктивні (відповідність професії, схильностям, мотивам, вимогам майбутнього педагога, задоволеність працею);
- процесуальні (використання професійних знань, умінь для досягнення конкретних результатів);
- результативні (досягнення бажаних результатів);
- професійна придатність до превентивної діяльності; конкурентна спроможність професії в суспільстві.

Підготовка майбутніх педагогів реалізовувалася за такими етапами: адаптації, самоактуалізації, вільного володіння та гармонізації з професією. Враховуючи неоднорідність студентів і за віком, і за статтю, і за готовністю до превентивної діяльності, В. Приходько виділила три рівні готовності: високий, середній, низький (творчий, пошуковий, репродуктивний). Творчий рівень характеризується чіткою орієнтацією на майбутній фах, готовністю до оволодіння професією педагога, позитивною динамікою засвоєння конкретних умінь і навичок; обізнаного щодо специфіки діяльності, пов'язаної з реалізацією професійних функцій. Пошуковому рівню властиві: сумління в навчанні, потреба отримати й використати знання для осмислення та вирішення нинішніх педагогічних проблем; рефлексія над власною навчальною діяльністю; закріплена установка на саморозвиток і самовдосконалення; чітка спеціалізація у виборі професії. Репродуктивний рівень відзначається прагненням здобути професію педагога тільки завдяки використанню отриманих знань на рівні засвоєних технологій і прийомів без конструювання власних варіантів [5].

О.Тютюнник готовність соціального педагога до профілактичної діяльності серед старшокласників визначає як специфічну професійну характеристику особистості, що включає наявність спеціальних знань із проблеми наркотичної залежності та специфіки взаємодії з учнями старшого шкільного віку в контексті профілактики, спектру вмінь, які необхідні для реалізації соціально-профілактичної діяльності, комплексу індивідуально-психологічних якостей і особливостей соціального педагога, прагнення до творчого пошуку найбільш ефективних шляхів, способів, технологій профілактичної діяльності, професійної спрямованості на профілактичну діяльність, активізацію внутрішніх резервів особистості, що забезпечують ефективне професійне функціонування спеціаліста. Автор також обґрунтувала критерії готовності – теоретико-гносеологічний, функціонально-технологічний, персонально-квалітативний, мотиваційно-аксіологічний та визначено їх діагностичні показники – обізнаності та пізнавальної активності, технологічності, особистісний, професійної спрямованості [9]. Цікаво, що в

змісті дослідження О. Тютюнник превентивну функцію соціального педагога відносить як складову профілактичного напрямку діяльності. У межах нашого дослідження профілактичну роботу вважаємо складовою превентивної діяльності.

Професійну готовність до конкретного виду діяльності характеризує цілеспрямоване виявлення особистості, що охоплює настанови, погляди, переконання, систему відносин, мотивацію, емоційно-вольові та розумові якості, професійну майстерність, навички та вміння її практичного втілення [2].

Л. Кальченко під професійною компетентністю соціального педагога (соціального працівника) з превентивного виховання розуміє сукупність фахових науково-педагогічних знань, сформованість професійно-педагогічних умінь, практичних навичок, особистісних ціннісних орієнтирів, що зумовлюють ефективне вирішення виховних завдань у процесі різних видів превентивної діяльності [3].

У склад превентивно-педагогічної компетентності В. Приходько включає такі складові [6, 85–86]:

- когнітивно-педагогічний – обізнаність із формами, методами та технологіями превентивної роботи з дітьми та сім'ями групи соціального ризику;
- конструктивно-виховний – планування, прогнозування, програмування, організація превентивно-профілактичної, соціально-педагогічної, психокорекційної роботи з дітьми із кризових сімей та самими сім'ями;
- комунікативний – вміння встановлювати зв'язок та спілкуватися з дітьми, які виховуються в неблагополучних сім'ях, та їх батьками;
- оцінно-регулятивний – вміння оцінювати та регулювати попереджувально-педагогічний аспект превентивної діяльності;
- операційний – комплекс умінь і навичок, які забезпечують успішність здійснення превентивної функції соціального педагога, соціального працівника.

У дослідженнях досить часто рівень професійної педагогічної компетентності спеціаліста в будь-якій сфері діяльності визначають його здатністю до розвитку творчого потенціалу та продуктивного зайняття самовдосконаленням. Н. Кузьміна в якості особистих критеріїв високопродуктивної педагогічної діяльності, визначає засоби навчання самоорганізації, самоконтролю та самонавчання, які, на її думку, віддзеркалюють специфіку професії педагога [4].

Ми згодні з думкою автора про те, що найвищим рівнем професіоналізму є педагогічна творчість, яка в превентивному вихованні визначається як єдність внутрішніх передумов (педагогічна креативність) і зовнішніх виявів (різні види професійної діяльності – дослідницька, профілактична, терапевтична, консультативна тощо). Специфіка творчості у превентивній діяльності полягає [6, 92]:

- у соціальній зумовленості творчих дій (через посередництво директивно-інструктивних матеріалів, у яких конкретизовано соціальне замовлення суспільства);
- гуманізмі цього виду творчості, спрямованого на «пробудження» в особистості кращих рис і якостей;
- суб'єктивній свободі вибору дій, що розвиває почуття особистої відповідальності та сприяє піднесенню соціального педагога (соціального працівника) на особистісному та професійному рівнях.

На основі аналізу психологічних та соціально-педагогічних досліджень готовність до превентивної діяльності майбутніх педагогів визначаємо як найвищий рівень професійної компетентності, що передбачає оволодіння студентами системою превентивних знань, умінь, навичок, їх активну громадянську позицію, здатність вирішувати творчі завдання превентивного спрямування, прогнозувати й моделювати ситуації попередження наслідків негативної соціалізації, володіти методикою формування в школярів позитивно спрямованої поведінки.

Позитивно спрямованою поведінкою вважаємо таку поведінку особистості, яке є протилежною девіантній і відповідає суспільним нормам і соціальним очікуванням, ґрунтується на системі загальнолюдських цінностей та є ознакою оптимальної соціалізованості особистості молодшої людини. На нашу думку, відповідальна поведінка, яка передбачає здатність усвідомлювати наслідки своїх дій для себе і оточуючих і відповідати за них і асертивна поведінка як упевнена поведінка та стійка до емоційному тиску інших людей є складовими позитивно спрямованої поведінки [1; 7].

На думку Л. Кальченко, основними аспектами підготовки фахівців педагогічної сфери до превентивного виховання мають бути такі: координаційний, інформаційний, комунікативний та суб'єкт-суб'єктний [3]

Але вважаємо, що до цих аспектів ще слід додати творчий та рефлексійно-оціночний аспекти. А отже, основними аспектами формування готовності до превентивної діяльності майбутніх педагогів визначаємо такі:

- координаційний аспект, який полягає в тому, що керівник превентивного процесу повинен уміти координувати і забезпечувати узгодженість дій і впливів усіх учасників даного процесу;
- інформаційний аспект – полягає у формуванні здатності отримувати, обробляти й оптимально використовувати інформацію, яка надходить від цільової аудиторії, а також від інших учасників системи превентивної діяльності;
- комунікативний аспект – передбачає розвиток комунікативних умінь та навичок, які забезпечують ефективність функціонування суб'єкта в системі взаємовідносин «вихователь – вихованець» у площині гуманістичної педагогіки;
- творчий аспект – полягає у стимулюванні креативних здібностей і творчої фантазії щодо розробки й реалізації оригінальних засобів превентивної діяльності;
- рефлексійно-оціночний передбачає об'єктивне оцінювання своєї діяльності та рефлексію на всіх стадіях організації превентивної діяльності.

Важливою умовою також вважаємо зв'язок превентивної діяльності педагога з особистісною поведінкою та показником дотримання здорового способу життя. Ступінь сформованості професіоналізму залежить також від характеру ставлення до нього, зацікавленості педагога в актуалізації власного творчого потенціалу. Професіоналізм є найвищим мірилом виявлення ціннісного ставлення фахівця до своєї діяльності, що характеризується рівнем компетентності, психологічної та педагогічної ерудованості, розумінням вимог, висунутих до нього державою та суспільством, баченням мети власної діяльності, знанням шляхів і способів її досягнення, охопленням психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури, практики навчання та виховання дітей, методів дослідження педагогічної діяльності, технології їх застосування тощо [10].

Превентивна діяльність потребує від майбутнього педагога значного та тривалого напруження розумових, фізичних і духовних сил, що призводить до професійного виснаження та «вигоряння» (А. Зубко, Р. Баркер, Д. Міллер). Цьому може сприяти недостатня професійна підготовка; брак практичного досвіду; невизначеність, неадекватність професійних ролей та меж (надмірна ідентифікація з дітьми та батьками); обмеженість ресурсів.

Ми згодні з думкою В. Приходько про те, що в сучасних умовах, як правило, формування готовності до превентивної діяльності майбутніх педагогів проходить нецілеспрямовано, стихійно. У процесі професійної педагогічної підготовки приділяється недостатньо уваги використанню

принципів превентивної діяльності, у програмах із професійно орієнтованих дисциплін відсутні питання, пов'язані із сучасними тенденціями превентивного виховання, новітні методи та засоби превентивної діяльності. Зокрема, у процесі педагогічної практики студенти-практиканти, проводячи просвітницьку профілактичну роботу часто використовують застарілі неефективні технології, до кінця не розуміючи наслідки виховних впливів на школярів.

Отже, вважаємо, що головними завданнями підготовки майбутніх педагогів мають стати:

- оволодіння технологіями превентивної роботи з дітьми групи ризику і дітьми з девіантною поведінкою;
- забезпечення обов'язкового мінімуму превентивної роботи з дітьми;
- оволодіння знаннями, вміннями, навичками, досвідом превентивної діяльності;
- практичне використання набутих знань, умінь і навичок у різних видах практики;
- навчання процесу збирання, аналізу, узагальнення та впровадження вітчизняного та зарубіжного досвіду.

На думку Л. Кальченко, сучасна система підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери потребує кардинальних змін у первинній і післядипломній професійній освіті, яка повинна бути гнучкішою й адекватною запитам практики, тобто спрямована на технологізацію професійної діяльності педагогів, яка передбачає практичне володіння сучасними інноваційними методами і технологіями, у тому числі й превентивного характеру, відповідає реальному замовленню суспільного життя. Цей процес повинен змістити акценти в підготовці фахівців з вивчення стандартних, інваріантних станів на механізми оволодіння новим, залучення перспективних моделей педагогічного (соціально-педагогічного) досвіду та набуття власного досвіду в широкій і різноманітній практиці [3].

Уся система підготовки до превентивної діяльності складається, на думку автора, з кількох етапів: 1) навчання у вищих закладах освіти; 2) педагогічна діяльність у сфері превентивного виховання; 3) підвищення професійної кваліфікації; 4) самоосвіта.

Головними етапами професіоналізації соціального педагога (соціального працівника) є: адаптація – становлення – педагогічна майстерність. У структурі особистості визначаються три групи якостей педагога, від яких залежить успішність оволодіння професією [10];

- соціальні та загально-особистісні (ідейність, громадянськість, моральність; педагогічна спрямованість і естетична культура);

- професійно-педагогічні (теоретична та методична готовність до професійної діяльності за фахом; розвиток практичних педагогічних умінь і здібностей);

- індивідуальні особливості пізнавальних процесів, їх педагогічна скерованість (педагогічна спостережливність, мислення, пам'ять; емоційна чуйність; вольові якості; особливості темпераменту; стан здоров'я тощо).

Отже, на сьогодні підготовка майбутнього педагога до превентивної діяльності пов'язується з утвердженням фундаментальної педагогічної освіти, розвитком педагогічної культури та соціальної зрілості особистості педагога, удосконаленням усієї професійної освіти, спрямованої на особистість, психологізацію та технологізацію навчального процесу. Такий підхід надасть змогу фахівцеві ґрунтовніше реалізувати превентивну функцію, виробити професійні цінності, оволодіти сучасними превентивними технологіями, сформуванню психологічну і професійну готовність до роботи.

Узагальнюючи результати аналізу досліджень, ми визначили основні умови формування готовності до превентивної діяльності майбутніх педагогів:

1. Оновлення змісту, форм і методів підготовки майбутніх педагогів до превентивної діяльності через внесення до змісту загальних і спеціальних дисциплін тем, пов'язаних із превентивними проблемами; впровадження спецкурсу «Методика соціально-виховної роботи в сучасних умовах», який має на меті (див. рис. 1):

- а) сформуванню в майбутніх спеціалістів сучасний погляд на положення і пріоритетні напрями соціально-виховної і превентивної діяльності;
- б) навчити аналізувати конкретні ситуації превентивної діяльності, проводити діагностичні дослідження;
- в) використовувати активні форми і методи навчально-практичної діяльності («кейс-метод», «круглий стіл, ділова гра, дискусія, тренінгові форми, відеолекторії, метод проектів створення соціально-педагогічної реклами);
- г) озброїти студентів методами просвітницької інформативної роботи з батьками (нестандартні батьківські збори, бесіди-консультації, тренінги).

2. Удосконалення програм навчальних і виробничих педагогічних практик шляхом уведення завдань на реалізацію і вивчення превентивної діяльності. Мета таких завдань – розвиток знань і вмінь студентів у сфері превентивної діяльності та надання методичних рекомендацій у процесі практичної роботи.

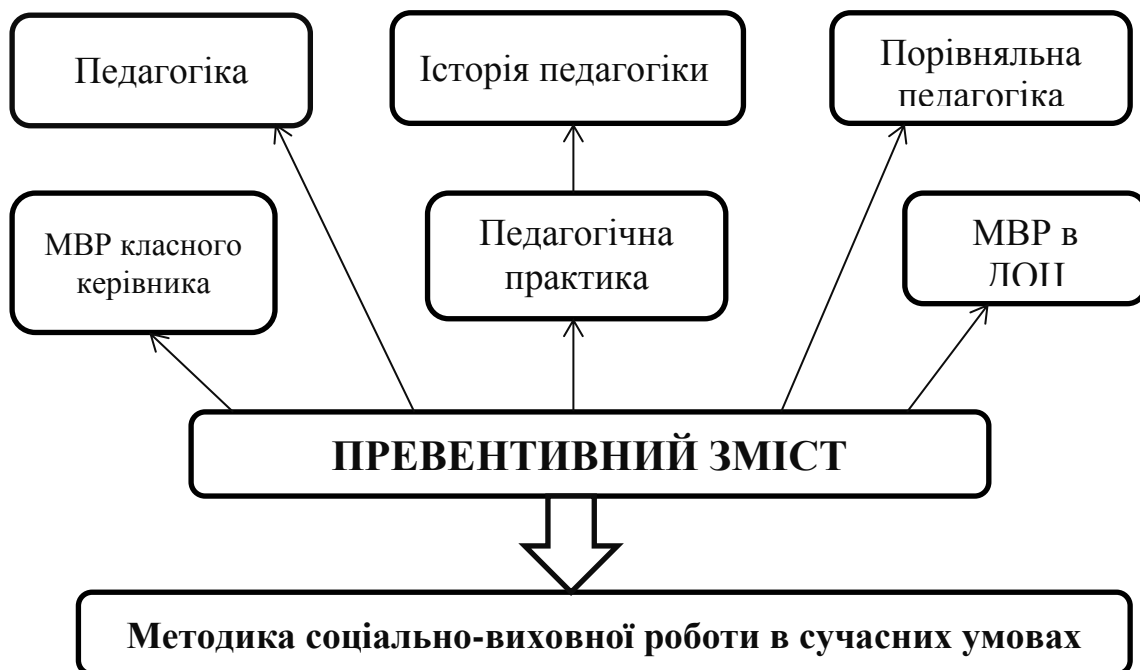

Рис. 1. Можливості оновлення змісту навчальних дисциплін у процесі підготовки майбутніх педагогів

3. Активізація позанавчальної виховної роботи з формування здоровотворчих ідей, навичок ведення здорового способу життя і формування відповідальної поведінки у студентів через використання різних форм і методів виховної діяльності: консультації зі спеціалістами із профілактики, тренінги, прес-конференції, фотовиставки, залучення до участі в художніх колективах і спартакіадах; організацію «груп здоров'я», Фестивалю соціально-педагогічної реклами «Фенікс».

4. Залучення додаткових можливостей педагогічного університету СумДПУ імені А. С. Макаренка та соціального потенціалу регіону Сумщини щодо вдосконалення практичної підготовки майбутніх педагогів до превентивної діяльності шляхом: організації студентських волонтерських загонів; проведення науково-методичних семінарів за участю спеціалістів із профілактики; організації майстер-класів провідними спеціалістами-превентологами; участі у студентських конференціях та олімпіадах; організації «круглих столів», ділових ігор, дискусій, тренінгів, соціального кіноклубу; роботи проблемних груп і гуртка соціально-педагогічної реклами тощо.

Висновки. Отже, вважаємо, що становлення системи підготовки майбутніх педагогів відповідно до превентивних цінностей сучасного періоду є невід'ємною складовою процесу гуманістичного розвитку освітньої сфери в період складної трансформації українського суспільства.

Питання підготовки майбутніх педагогів до превентивного виховання безперечно є одним із важливих пріоритетів освіти XXI століття і потребує

пильної уваги з боку науковців. Адже превентивний підхід в освіті – це необхідна соціальна реакція на потребу у виживанні та збереженні генофонду нації, це нова філософія виховання, в основі якої лежить потреба педагогічної, медичної, соціально-педагогічної, психологічної та юридичної допомоги щодо до розв'язання проблем превентивного виховання в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутузова Л. П. Асертивність особистості як основа становлення безпечної поведінки в підлітковому віці [Електронний ресурс] / Л. П. Бутузова – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/7628>.
2. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : [навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закл.] / І. Зязюн, Г. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту, 1997. – 302 с.].
3. Кальченко Л. В. Підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери до превентивного виховання дітей групи соціального ризику / Л. В. Кальченко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 17 (180) – С. 251.
4. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. – Л., 1967. – 264 с.
5. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Приходько. – К., 2004. – 20 с.
6. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей : наук.-метод. посіб. / В. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2006. – 288 с.
7. Стрелковська А. Л. Соціально-педагогічні умови формування позитивно спрямованої поведінки молоді засобами соціальної реклами : автореф. дис. канд. пед. наук : спец.13.00.05 «Соціальна педагогіка» / А. Л. Стрелковська. – К., 2007. – 20 с.
8. Сургова С. Ю. Формування готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у вищому навчальному закладі : автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. Ю. Сургова. – Словянск, 2012. – 19 с.
9. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / О. В. Тютюнник. – К., 2010. – 22 с.
10. Шендеровський К. Етичні засади соціальної роботи : матеріали для лекцій / К. Шендеровський // Соціальна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами. – Запоріжжя, 2001. – С. 1–14.

РЕЗЮМЕ

Волошко А. В. К проблеме определения «готовности к превентивной деятельности» будущих педагогов.

В статье анализируется понятие «готовность к превентивной деятельности» будущих педагогов. Данное понятие автор определяет как наивысший уровень профессиональной компетентности, который предусматривает овладение студентами системой превентивных знаний, умений, навыков, их активную гражданскую позицию, способность решать творческие задания превентивного направления, прогнозировать и моделировать ситуации предупреждения последствий негативной социализации, владеть методикой

формирования у школьников позитивно направленного поведения. Автор выделяет аспекты формирования готовности к превентивной деятельности будущих педагогов, определяет основные условия формирования готовности к превентивной деятельности будущих педагогов.

Ключевые слова: превентивная деятельность, готовность к превентивной деятельности, будущие педагоги, аспекты формирования готовности к превентивной деятельности, условия формирования готовности к превентивной деятельности.

SUMMARY

Voloshko A. On the Problem of the Definition of «Readiness for Preventive Activity» of Future Teachers.

This article analyzes the concept of «readiness for preventive activity» of future teachers. The author defines this notion as the highest level of professional competence, which provides students mastering the system of preventive knowledge, skills and their active citizenship, the ability to solve creative tasks of preventive direction, to predict and simulate the situation against the effects of negative socialization, own the methodology of formation schoolchildren's positively directed behavior. The author highlights these aspects of formation of readiness for future teachers of preventive activity: coordination (the leader must be able to preventive process to coordinate and ensure the coherence of all the influences of the participants of the process); information (implies formation ability to receive, process and make optimal use of the information that comes from the target audience, as well as other participants in the system of preventive activity); communicative (to develop communicative skills and abilities); creative (to stimulate creative abilities and imagination); reflexive-evaluation (includes objective assessment of its activities and reflection at all stages of the organization of preventive activity). The main conditions for formation of readiness for future preventive activity of the teachers are allocated as follows: 1) update the content, forms and methods of training future teachers to preventive activity by amending the content of general and specific topics related to the problems and implement preventive the course «The Technique of socio-educational work in the modern conditions»; 2) the improvement of programs of training and work practices through the introduction and implementation of tasks for the study of preventive activity; 3) to encourage extracurricular educational work on the formation of health-preserving ideas, skills of a healthy way of life; 4) the connection of additional features of Pedagogical University and social potential of the region in order to improve training of future teachers to preventive activity.

Key words: preventive activity, willingness to preventive activity, future teachers, aspects of preparedness for preventive activity, the conditions of formation of readiness for preventive activity.